

Ільченко Олександр Васильович,
*доцент кафедри кримінально-правових
дисциплін та судочинства Навчально-
наукового інституту права Сумського
державного університету, кандидат
юридичних наук, доцент.*

ЗАСТОСУВАННЯ ЗАСТАВИ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ

Ilichenko O. V. Application of Bail in Criminal Proceedings in Ukraine: Challenges.

The priority of protection and guarantees of rights of the individual is the main development vector of the national criminal justice institutions in Ukraine. Democratization and humanism are key principles for improving the legislation governing various areas of the criminal process, including the scope of application of pre-trial restrictions.

The urgency of the problem under study is determined by the increasing requirements for ensuring the implementation of the principle of the rule of law in criminal proceedings, in general, and when applying the pre-trial restrictions, in particular.

Challenges related to the use of bail as a pre-trial restriction in the criminal proceedings of Ukraine have not been resolved yet. There are legislative gaps regarding the grounds for the use of bail and issues related to the use of bail funds in case of violation of procedural obligations by a suspect or an accused person. There is no regulatory consolidation of the procedure for the return of the bail funds.

Keywords: criminal proceedings, court decision, pre-trial measures, bail, suspect, accused person, bailor.

Мета статті полягає у висвітленні проблемних питань, що виникають у кримінальному провадженні України під час застосування застави, а саме звернення її в дохід держави у разі порушення підозрюваним, обвинуваченим процесуальних зобов'язань та запропонувати шляхи їх вирішення.

У кримінальному судочинстві дотримання прав і свобод особи має специфічний характер, оскільки закон дозволяє застосування заходів обмеження цих прав і свобод у передбаченому Кримінальним процесуальним кодексом порядку – в тому числі через застосування заходів забезпечення кримінального провадження. Примус визначають як процес обмеження індивідуальної волі шляхом зовнішнього впливу, спрямованого на те, щоб примусити індивіда зробити щось або утриматися від яких-небудь дій [1, с. 10].

Запобіжні заходи – важлива частина заходів забезпечення кримінального провадження. Вони носять превентивний і забезпечуючий характер та спрямовані на попередження можливої протидії зі сторони підозрюваного, обвинуваченого у кримінальному провадженні, є ефективним засобом корекції неправомірної поведінки учасників кримінального судочинства [2, с.299].

Питання застосування запобіжних заходів у кримінальному провадженні перебувають у сфері уваги як науковців так і правозастосовників. Необхідно звернути увагу на дослідження таких вчених як А. Д. Буряков, І. Г. Голуб, Т. В. Данченко, Ю. В. Донченко, О. В. Капліна, В. Г. Крайнюк, В. Л. Підпалій, Ю. Д. Лівшиц, В. О., Михайлов, М. М. Михеєнко, В. Т. Нор, П. П. Пилипчук, В. О. Попелюшко, В. Г. Уваров, В. П. Шибіко та інші. Однак, у світлі сучасних реформ, застосування запобіжного заходу у вигляді застави є особливо актуальним та потребує додаткового дослідження.

Проблемні питання застосування застави, як запобіжного заходу, у кримінальному судочинстві України не вирішені до цього часу. Існують законодавчі прогалини щодо підстав застосування застави та питань, що пов'язані із звернення коштів застави в дохід держави у разі порушення підозрюваним, обвинуваченим процесуальних зобов'язань. Відсутнє

нормативне закріплення порядку повернення застави, визначення процесуального статусу заставодавця.

З приводу застосування застави у кримінальному судочинстві України думки науковців досить різні.

Як зазначає С.А. Баранов закон не згадує про такі цілі застосування застави, як попередження перешкоджання провадження по кримінальній справі і забезпечення виконання вироку. Можливо, що законодавець виходив з наступних міркувань: застава на відміну від інших запобіжних заходів забезпечується матеріальними засобами, і у разі недотримання умов даної міри примусу виникає кілька наслідків – застосування більш суворого запобіжного заходу (взяття під варту або домашнього арешту) і звернення суми застави в дохід держави. Це єдина міра запобіжного заходу, при порушенні якої настають такі подвійні несприятливі наслідки для обвинуваченого. Цілі ж застосування застави одночасно є й підставами для вилучення предмета застави [3, с. 91].

Доктор Штефан Гасс, віце-президент Апеляційного суду кантону Базель-Ландшафт (Швейцарія) наголошував, що у випадку тривалого утримання під вартою компетентний орган може застосувати умовне звільнення під заставу. Така можливість повинна бути щонайменше перевірена. При цьому орган має широке поле для розсуду. Такого розсуду не потрібно, якщо утримання під вартою базувалося на підозрі у вчиненні злочину і тільки через загрозу втечі особи. У такому випадку повинно відбутися звільнення під заставу. Вид і розмір застави залежать від особистого стану затриманого та підлягають контролю з боку Суду з прав людини [4, с. 20].

Деякими авторами висловлювалось негативне ставлення до застосування такого запобіжного заходу. В. Г. Крайнюк дотримувався тієї точки зору, що користі і добра від застави - ніколи не було і не буде, а непорозумінь і непогодженостей скільки завгодно. Обґрунтовуючи свою позицію, він вважав, що немає таких злочинів, по яких в якості запобіжного заходу можливо обрати заставу, адже застава за своєю природою придатна лише у відношенні заможних осіб. Неприпустимо обирати заставу у серйозних злочинах у

випадках, коли запобіжним заходом могло б бути обрано тримання під вартою, оскільки в цих випадках вийшло б, що майново сильні особи мають можливість відкуповуватися від тюрми грошима, інші ж такої можливості не мають [5, с. 403].

На нашу думку, вищезазначена позиція є недостатньо обґрунтованою. Застава як запобіжний захід довела свою ефективність у більшості європейських державах.

Застава полягає у внесенні коштів у грошовій одиниці України на спеціальний рахунок, визначений в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України, з метою забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього обов'язків, під умовою звернення внесених коштів у доход держави у разі невиконання цих обов'язків. Можливість застосування застави щодо особи, стосовно якої застосовано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, може бути визначена в ухвалі слідчого судді, суду [6].

Згідно ч. 2, ст. 177 КПК України підставою застосування застави, як запобіжного заходу є наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення, а також наявність ризиків, які дають достатні підстави слідчому судді, суду вважати, що підозрюваний, обвинувачений, засуджений може здійснити дії, передбачені ч. 1. ст. 177 КПК України, а саме:

- 1) переховуватись від органів досудового розслідування та/або суду;
- 2) знищити сховати або спотворити будь-яку з речей або документів, які мають істотне значення для встановлення обставин кримінального правопорушення;
- 3) незаконно впливати на потерпілого, свідка, іншого підозрюваного, обвинуваченого, експерта, спеціаліста у цьому ж кримінальному провадженні;
- 4) перешкоджати кримінальному провадженню іншим чином;
- 5) вчинити інше кримінальне правопорушення, у якому підозрюється, обвинувачується [6].

Відповідно до ч. 3, 4 статті 183 КПК України слідчий суддя, суд при постановленні ухвали про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання

під вартою зобов'язаний визначити розмір застави, достатньої для забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим обов'язків.

В ухвалі слідчого судді, суду зазначаються, які обов'язки будуть покладені на підозрюваного, обвинуваченого у разі внесення застави, наслідки їх невиконання, обґрунтовується обраний розмір застави, а також можливість її застосування, якщо таке рішення прийнято у кримінальному провадженні.

Слідчий суддя, суд при постановленні ухвали про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, враховуючи підстави та обставини, передбачені КПК України, має право не визначити розмір застави у кримінальному провадженні у таких випадках:

- 1) щодо злочину, вчиненого із застосуванням насильства або погрозою його застосування;
- 2) щодо злочину, який спричинив загибель людини;
- 3) щодо особи, стосовно якої у цьому провадженні вже обирався запобіжний захід у вигляді застави, проте був порушений нею [6].

У вищезазначених випадках слідчий суддя, або суд на свій судовий розсуд має право застосовувати заставу, як альтернативу запобіжному заходу у вигляді тримання під вартою навіть у випадках визначених ч. 4, ст. 184 КПК України. Ця норма може негативно впливати на проведення розслідування, адже вона дає можливість особам, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні тяжких та особливо тяжких злочинів ухилятися від суда та органів досудового розслідування.

На нашу думку до ст. 184 КПК України необхідно внести зміни та позбавити суд права приймати рішення на свій розсуд щодо застосування застави у випадках підозри чи обвинувачення особи у вчиненні тяжких та особливо тяжких злочинів, вчинених із застосуванням насильства або погрозою його застосування, або які спричинили загибель людини, зобов'язати суд у таких випадках ухвалювати безальтернативне рішення та застосовувати лише запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, що дасть можливість

уникнути ризиків вчинення корупційних правопорушень під час прийняття зазначених судових рішень.

Застава вноситься в національній грошовій одиниці на спеціальний рахунок територіального управління ДСА, яке здійснює організаційне та фінансове забезпечення діяльності суду, який обрав запобіжний захід у вигляді застави, або апеляційного суду, який обрав такий запобіжний захід, відкритий в органах Казначейства в установленому законодавством порядку.

Застава може бути внесена підозрюваним, обвинуваченим або іншою особою, яка діє від його імені або заставодавцем, який вносить кошти від свого імені [7].

На нашу думку існують деякі проблеми, щодо звернення застави в дохід держави. Відповідно до ч. 8, 9 статті 182 КПК України у разі невиконання обов'язків заставодавцем, а також, якщо підозрюваний, обвинувачений, будучи належним чином повідомлений, не з'явився за викликом до слідчого, прокурора, слідчого судді, суду без поважних причин чи не повідомив про причини своєї неявки, або якщо порушив інші покладені на нього при застосуванні запобіжного заходу обов'язки, застава звертається в дохід держави та зараховується до спеціального фонду Державного бюджету України й використовується у порядку, встановленому законом для використання коштів судового збору.

Питання про звернення застави в дохід держави вирішується слідчим суддею, судом за клопотанням прокурора або за власною ініціативою суду в судовому засіданні за участю підозрюваного, обвинуваченого, заставодавця, в порядку, передбаченому для розгляду клопотань про обрання запобіжного заходу. Неприбуття в судові засідання зазначених осіб, які були належним чином повідомлені про місце та час розгляду питання, не перешкоджає проведенню судового засідання [6].

В судовій практиці виникають проблемні питання, щодо застосування вищезазначених норм КПК, зокрема, у випадках коли особа, відносно якої було застосовано запобіжний захід у вигляді застави, не з'являється без поважних

причин на виклик прокурора, слідчого, слідчого судді та суду та місце знаходження її не відоме. Згідно чинного КПК у даному випадку прокурор оголошує розшук такої особи, а застава за клопотанням прокурора та рішенням суду повинна бути звернена в дохід держави, але переважна більшість суддів не задовольняють клопотання прокурора про звернення застави в дохід держави до затримання розшукуваної особи, мотивуючи це тим, що підозрюваний міг не з'явитися до слідчого або прокурора з поважних причин (хвороба, нещасний випадок, незаконне позбавлення волі або викрадення людини), а прокурор не надав достатніх доказів щодо умисного порушення підозрюваним, обвинуваченим своїх процесуальних зобов'язань. В даному випадку особа може перебувати в розшуку досить довгий час, а кошти, які були внесені нею як застава не будуть звернені в дохід держави.

Чинний КПК України не передбачає прямої регламентації дій слідчого судді, суду щодо розгляду питань звернення застави в дохід держави, та дає можливість приймати такі рішення на свій розсуд. Відсутнє й доктринальне тлумачення з цього приводу, оскільки більшість коментарів до КПК України були підготовлені до набрання ним чинності та за відсутності судової практики.

На нашу думку, застосування запобіжного заходу у виді застави, особливо щодо осіб, які підозрюються, обвинувачуються у вчиненні кримінальних правопорушень майнового характеру у великих або особливо великих розмірах, є важливим кроком до демократизації українського законодавства, та альтернативою і можливістю особи шляхом внесення відповідної грошової суми перебувати на волі під час кримінального провадження, а не в слідчому ізоляторі. Разом з тим кримінальний процесуальний інститут застави потребує удосконалення та подальшого аналізу з метою належного застосування для забезпечення прав і свобод людини і громадянина при здійсненні кримінального провадження.

Література:

1. Каплунов А. Об основных чертах и понятии государственного принуждения / А. И. Каплунов // Государство и право. – 2004. – № 12. – С. 16
2. Кримінальний процес: підручник/ Ю.М. Грошевой, В.Я. Тацій, А.Р. Туманянц та ін., за заг. ред. В. Я.Тація, О. В. Капліної, О. Г. Шило. – Х.: Право, 2014. – 824
3. Баранов С. Цілі застосування і запобіжні заходи у вигляді застави / С.А. Баранов // Бізнес в законі. – 2009. – С. 91-94
4. Штефан Гасс. Взяття під варту у світлі практики Європейського Суду з прав людини // Вісник Центру суддівських студій. – №4-5. – 2005. – С. 16-21
5. Крайнюк В. Г. Застава як запобіжний захід в кримінальному судочинстві / В.Г. Крайнюк // Учені записки Тавричного національного університету ім. В.І. Вернадського. Серія «Юридичні науки». – 2013. –Т. 265(65). №1. – С. 401-407
6. Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс]: Закон України від 13.04.2012 – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
7. Про затвердження Порядку внесення коштів на спеціальний рахунок у разі застосування застави як запобіжного заходу [Електронний ресурс]: Постанова КМ України від 11.01.2012 р. № 15 – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/15-2012-%D0%BF>

References

1. Kaplunov A. Ob osnovnykh chertakh y poniatyу gosudarstvennoho prynuzhdenyia / A. Y. Kaplunov // Hosudarstvo y pravo. – 2004. – № 12. – S. 16
2. Kryminalnyi protses: pidruchnyk/ Yu.M. Hroshevoi, V.Ia. Tatsii, A.R. Tumaniants ta in., za zah. red. V. Ya.Tatsiia, O. V. Kaplinoi, O. H. Shylo. – Kh.: Pravo, 2014. – 824
3. Baranov S. Tsili zastosuvannia i zapobizhni zakhody u vyhliadi zastavy / S.A. Baranov // Biznes v zakoni. – 2009. – S. 91-94

4. Shtefan Hass. Vziattia pid vartu u svitli praktyky Yevropeiskoho Sudu z prav liudyny // Visnyk Tsentru suddivskykh studii. – №4-5. – 2005. – S. 16-21
5. Krainiuk V. H. Zastava yak zapobizhnyi zakhid v kryminalnomu sudochynstvi / V.H. Krainiuk // Ucheni zapysky Tavrychnoho natsionalnoho universytetu im. V.I. Vernadskoho. Seriiia «Iurydychni nauky». – 2013. –Т. 265(65). №1. – S. 401-407
6. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy [Elektronnyi resurs]: Zakon Ukrainy vid 13.04.2012 – Rezhym dostupu: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
7. Pro zatverdzhennia Poriadku vnesennia koshtiv na spetsialnyi rakhunok u razi zastosuvannia zastavy yak zapobizhnoho zakhodu [Elektronnyi resurs]: Postanova KM Ukrainy vid 11.01.2012 r. № 15 – Rezhym dostupu: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/15-2012-%D0%BF>

Пріоритет захисту та гарантії прав особистості є основним вектором розвитку національних інститутів кримінального правосуддя в Україні. Демократизація та гуманізм є ключовими принципами вдосконалення законодавства, що регулює різні сфери кримінального процесу, включаючи сферу застосування досудових обмежень.

Актуальність досліджуваної проблеми визначається зростаючими вимогами щодо забезпечення реалізації принципу верховенства права в кримінальному провадженні, загалом, і, зокрема, при застосуванні досудових обмежень.

Проблеми, пов'язані з використанням застави як досудового обмеження у кримінальному провадженні України, досі не вирішені. Існують законодавчі прогалини щодо підстав для застосування застави та питань, пов'язаних з використанням коштів під заставу в разі порушення процесуальних зобов'язань підозрюваним або обвинуваченим. Відсутня нормативна консолідація процедури повернення коштів, що були внесені під заставу.

Ключові слова: кримінальне провадження, рішення суду, досудове розслідування, застава, підозрюваний, обвинувачений, заставадавець.

Льченко, О.В. Застосування застави у кримінальному судочинстві України: проблемні аспекти [Текст] / О.В. Льченко // Eurasian Academic Research Journal. - 2018. - № 8 (26).